

ОБРАЗ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ У СВІДОМОСТІ СТУДЕНТІВ

В. В. Москаленко, м. Харків

Висвітлюються актуальні проблеми психологічного аспекту політичної влади. Аналізуються теоретико-методологічні підходи до вивчення цього феномена. Визначаються спрямованість і кількісні характеристики загальної емоційної орієнтації студентів щодо реальної та ідеальної влади. Вивчається образ реальної та ідеальної влади у сприйнятті студентів в аспектах його оцінки, активності та сили, проводиться кореляційний аналіз образів чинної та ідеальної влади.

Ключові слова: образ політичної влади, реальна та ідеальна влада, студентська молодь, сприйняття політичних лідерів.

Проблема. Держава за допомогою політичної влади контролює поведінку громадян і суспільства та певним чином впливає на неї. Мета такого впливу – створити відповідну електоральну свідомість і ставлення громадян для того, щоб заручитися підтримкою з боку суспільства і стати на чолі держави. Будь-яка державна влада не байдужа до громадської думки. Більше того, вона завжди прагне викликати та закріпити лояльне щодо себе ставлення народу. Політична система функціонує ефективно тільки тоді, коли громадяни позитивно сприймають владу та ідентифікують себе з цією владою. Саме тому владна верхівка намагається створити позитивний образ влади в індивідуальній і масовій свідомості.

Дослідження уявлень громадян про реальну та ідеальну політичну владу є актуальною проблемою сучасної психологічної науки. Особливо пильної уваги потребують ці питання напередодні виборів. Знання про політичні вподобання населення, розуміння потреб електорату дають змогу не лише окреслити визначальні напрями майбутньої політики, а й впливати на її перебіг, вибудовувати пріоритетний для різних соціальних груп образ політичної влади. Дуже важливо при цьому враховувати політичні уявлення молоді, яка становить значну частину електорату.

Об'єктом нашого дослідження є політична влада, *предметом* вивчення – образ політичної влади. *Мета статті:* з'ясувати особливості образу політичної влади у свідомості студентів під кутом зору його оцінки, активності та сили.

Психологічні аспекти політики, зокрема проблеми влади, держави, демократії, соціальної модернізації, розглядаються в працях зарубіжних і вітчизняних психологів – З. Фрейда, А. Адлера, Е. Фромма, С. Московічі, В. О. Васютинського, О. М. Лактіонова, М. М. Слюсаревського,

В. О. Татенка, Н. В. Хазратової та ін. Так, образи реальних та ідеальних політичних лідерів і влади є предметом зацікавленості як для вітчизняних (В. О. Васютинський, М. М. Слюсаревський, П. Д. Фролов), так і зарубіжних, передусім американських (Д. Істон, Р. Хесс, Ф. Грінштейн), науковців.

У сучасній політичній психології поняття *влади* належить до основних і водночас найбільш суперечливих. Саме поняття має складний і не завжди очевидний зміст. Так, Е. Фромм наголошував на тому, що розуміння влади залежить від усвідомлення того, що слово “влада” – вельми широкий термін і має два цілком різних значення: влада може бути або “раціональною”, або “іраціональною”. Раціональна влада ґрунтується на компетентності: така влада сприяє зростанню людини, яка на неї спирається. Іраціональна влада будується на силі та слугує експлуатації того, хто їй підкорюється [1, с. 53].

А. Адлер одним із перших у психології звернув увагу на прагнення влади. Він намагався переконати людство в тому, що найбільшу проблему становлять не сексуальні потреби, а почуття нижчості, зумовлене переживанням своєї справжньої чи позірної гіршості від інших людей, у тому числі й у сексі. Острах перед таким порівнянням не на свою користь спонукає людину домагатися компенсації через здобуття влади над іншими – дитиною чи батьком-матір’ю, чоловіком чи дружиною, коханцем чи коханкою, сусідом чи колегою по роботі, вечірковим товариством чи цілим народом [там само, с. 52].

Проблема влади у З. Фрейда – це проблема панування несвідомого над людською свідомістю та поведінкою, а також численних способів боротьби та примирення з цією владою. Людина – раб самої себе, тобто своїх власних ілюзій, раб бажання владарювати, яке і є самою людською реальністю [2, с. 401].

А. І. Юр’єв розглядає владу як трикутник відносин “людина–політика–влада”. Він підкреслює, що і людина, і політика, і влада теоретично й практично можуть існувати окремо. Але їх роз’єднання призводить до неадекватних політичних відносин, а об’єднання – до адекватного суспільного життя. Через владу політика реалізується, стає очевидною та впливовою. Влада ж, якою все пронизано завжди і всюди, відчувається, переживається, представляється і сприймається через терміни політики (див. [3, с. 60]).

О. Б. Шестопал описує владу взагалі, і не лише політичну як різновид психологічного впливу, засоби якого варіюють від м’якого умовляння до відкритого насилля. Але, крім впливу однієї людини на іншу, між ними відбувається і взаємодія, обидві сторони котрої здатні впливати на партнера, хоча ці впливи і не рівнозначні [4, с. 152].

В. О. Васютинський стверджує, що влада – це радше властивість взаємодії, результат взаємин між індивідами, які перебувають у певних стосунках, а не диспозиційні характеристики особи або соціуму. Тобто влада – це не властивість, яку має людина, а результат міжособових взаємин, за яких одна людина сприймає іншу як вищу щодо себе. Влада є невід’ємним атрибутом взаємодії, результатом взаємин між індивідами, які перебувають у певних стосунках, що може набувати втілення в диспозиційних характеристиках особи та інтеракційних параметрах соціуму [1, с. 62].

За А. О. Тимченком, громадськість України представлена численними соціальними групами. Будь-яка група сьогодні сама по собі є складним соціальним явищем. Влада – це відображення інтересів особистостей, окремих груп або партій. Необхідним є гармонійне погодження дій влади та інтересів кожної групи. Крім того, потрібно враховувати особисті потреби, інтереси та проблеми кожної людини [5, с. 295].

Отже, у психології існує чимало тлумачень поняття влади, головне – що саме психологічний підхід досліджує владу під кутом зору сприйняття її людиною. О. Б. Шестопад звертає увагу на власне психологічні виміри в аналізі образів влади: політичний психолог, який вивчає образ влади у свідомості громадян, досліджує не лише те, що відображається у свідомості респондентів, а й те, як саме відбувається це відображення, його характер, тобто політичну оптику, через яку заломлюється реальна влада. Для того щоб відчуті ці психологічні виміри, можна використовувати стандартну для психологічних досліджень схему аналізу: виділити в образах влади емоційні, когнітивні та поведінкові компоненти [там само, с. 160]. Дослідниця стверджує, що політична система функціонує ефективно тільки тоді, коли громадяни позитивно сприймають владу і надають їй психологічного сприяння, ідентифікують себе з цією владою. Резервуар позитивних образів влади формується в дитинстві під впливом особливостей владних відношень перш за все в сім’ї [там само, с. 153].

В. А. Зорін підкреслює “істинність” образу влади і образу політичного лідера. Джерелом тих якостей політичного лідера, які приписуються йому суспільством, можуть бути спеціально розроблювані політехнологами програми, котрі пропонуються виборцю і визначають “імідж” кандидата [6, с. 394].

Н. В. Хазратова, розглядаючи сприйняття влади, наголошує на тому, що держава є досить складним і багатоаспектним явищем, яке не може бути відображене індивідом у результаті безпосереднього контакту. Уявлення індивіда про державу формується в ході взаємодії з представниками державної влади різних рівнів, у процесі діяльності особи

в правовому та економічному полі держави, під час якої ця особа намагається виробити найбільш адаптивну стратегію поведінки [7, с. 303].

В. О. Васютинський досліджує ставлення громадян до влади. Він звертає увагу на те, що, за результатами кількарічних досліджень лабораторії психології мас та спільнот Інституту соціальної та політичної психології НАПН України, ставлення громадян до державної влади визначено як один із провідних чинників, які диференціюють масову політичну свідомість сучасного українського суспільства. Сфера ставлень громадян до влади сьогодні є емоційно насиченою і напруженою; це своєрідний соціально-психологічний полігон, де накопичуються і в різний спосіб дістають розрядку негативні переживання [8, с. 226].

О. М. Лактіонов зазначає, що на процес формування образу сучасної політичної влади значною мірою впливає індивідуальний і політичний досвід. Політичний досвід, на думку дослідника, як частина індивідуального досвіду особистості, є перманентною характеристикою; його накопичення, як і вплив на життєдіяльність людини, відбувається постійно, щоденно, а зовсім не в періоди якихось особливих політичних колізій [9].

На наш погляд, через трансформаційні процеси в суспільстві змінюються і влада, і її характеристики, і, зрештою, образ політичної еліти у свідомості людей набуває вельми різноманітного вигляду. У зв'язку із цим перед психологами постає завдання створювати і пропонувати таке психологічне знання, яке допомагало б громадянам формувати реальні образи еліти перехідного періоду. Сучасній політичній еліті, як і всій політичній владі, властиві загалом такі психологічні характеристики: транспарентність, розмитість, егоцентричність, нарцисичність і безпринципність.

У контексті порушеної нами проблеми цікавими видаються результати дослідження М. А. Дроздової, присвяченого особливостям сприймання політичних лідерів дітьми і молоддю. Було виявлено, що в політичній свідомості опитаних існують стереотипні уявлення про певних політиків; водночас деякі оцінки пов'язані з віком і статтю опитаних. Проводилися також дослідження уявлень громадян про певних реальних та ідеальних політичних лідерів. Наприклад, сприймання дітьми і молоддю образу В. Ф. Януковича супроводжувалося ефектом поляризації: частина опитаних наділяла його негативними характеристиками, частина – позитивними. При цьому майже всі опитані були одностайними в оцінці високих професійно-ділових рис цього політика (“уміє вирішувати проблеми”, “досвідчений”, “багато знає”, “розумний”). А от сприймання дітьми і молоддю Ю. В. Тимошенко мало здебільшого позитивний характер. М. А. Дроздова припускає, що в цьому випадку спрацьовує певний “ефект ореолу”, який зумовлює позитивне оцінювання практично

всіх рис – інтелектуальних, емоційно-вольових, моральних тощо. Що ж до ідеального політичного лідера, то в уявленнях дітей і молоді ідеальний політичний лідер є носієм цілого комплексу позитивних рис – морально-етичних, інтелектуальних, вольових тощо, що видається цілком закономірним. При цьому пріоритетними для респондентів були в першу чергу саме характерологічні, зокрема морально-етичні, риси. На думку дослідниці, це свідчить про бажання молоді бачити при владі не просто освіченого професіонала, а людину, яка діє відповідно до певних етичних принципів [10].

З огляду на мету дослідження ми окреслили такі основні його завдання:

- теоретико-методологічний аналіз підходів до вивчення політичної влади;

- визначення спрямованості та кількісних характеристик загальної емоційної орієнтації студентів щодо реальної та ідеальної влади (за допомогою діагностичного тесту ставлень Г. У. Солдатової);

- вивчення образу ідеальної та реальної влади у сприйнятті студентів в аспектах його оцінки, активності та сили (методом семантичного диференціала Ч. Осгуда);

- виявлення взаємозв'язку між образами чинної та ідеальної влади (рангова кореляція Спірмена – за допомогою програми SPSS).

Вибірку склали 77 осіб (студенти 3-го курсу факультету іноземних мов Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна). Вік досліджуваних – від 19 до 21 року; з них 75% – дівчата і 25% – хлопці. Більшість опитуваних є представниками української та російської національностей; усі проживають у Харкові та Харківській області.

Результати діагностичного тесту відносин (далі в тексті – ДТВ) є підставою, аби констатувати перевагу позитивного або негативного образу влади. Значення X_{a^+} показують суму оцінок усіх позитивних її якостей, X_{a^-} – суму оцінок усіх негативних якостей, а D є коефіцієнтом емоційної (позитивної чи негативної) спрямованості стереотипу (рис.). Реальна влада характеризується негативними показниками, а ідеальна влада, навпаки, має позитивні значення. З усіх значень D реальної влади лише один коефіцієнт додатний “+” (№13), що становить лише 3,7% усіх відповідей. Оскільки наша вибірка невелика, то цей відсоток загалом нестійкий (він може бути як значно меншим, так і значно більшим). Якщо не враховувати цей показник, значення D реальної влади коливаються від -0,018 до +0,313. Виявлені коливання не такі вже й істотні, а отже, в середньому ці значення не сильно відрізняються між собою. Негативне ставлення до влади може бути викликане, на нашу думку, ворожістю і недовірою, а також напруженістю у відносинах із владою, можливо навіть певними побоюваннями.

Середнє арифметичне показника D ідеальної влади має вище значення; крім того, це значення позитивне. Різниця значень теж досить помітна: вони варіюють від 0 до +0,481. Показник зі значенням “нуль” трапляється лише один раз. (Можна припустити, що у свідомості цього досліджуваного немає чітко окресленого поняття ідеальної влади або ж через байдужість до сфери політики і влади він має досить розмите уявлення про неї).

Хочемо звернути також увагу на те, що різниця між позитивними і негативними оцінками реальної влади набагато менша, ніж різниця між такими ж оцінками ідеальної влади. Через це кінцеві значення оцінки респондентами реальної влади наближаються до нуля. Студенти сприймають чинну владу більш амбівалентно. Така влада в їхній свідомості має нечіткі й розмиті межі. Можливо, як уже зазначалося вище, студентів не цікавить сфера політики, а можливо, їм складно зорієнтуватися в сьогоdnішній політичній ситуації в країні, а відтак чітко вирішити, як саме вони оцінюють теперішню владу.

Ідеальній владі, навпаки, даються більш високі оцінки. Середнє значення D ідеальної влади становить +0,335. Отже, досліджувані чітко позиціонуються щодо такої влади, можуть вказати її межі. Студенти досить конкретно розуміють це поняття, виявляють певне ставлення до нього. Ідеальна влада має для них порівняно з реальною більш конкретне значення.

Рис. Порівняння діагностичного коефіцієнта стереотипу (D)

Отже, ті студенти, у яких досі не сформувалося чіткого ставлення до чинної влади, мають таке саме нечітке ставлення і до ідеальної влади. Натомість ті студенти, у свідомості яких існуюча влада вже набула певних обрисів, мають здебільшого сформоване ставлення і до ідеальної влади. Можна припустити, що це залежить від компетентності студентів у сфері

політики. Така компетентність є перш за все невід'ємною частиною їхньої зацікавленості щодо цієї сфери, що може виявлятися в безпосередній активності студентів, їхній участі в управлінні державою, у різноманітних формах політичної діяльності тощо. І чим більше буде таких студентів, тим більшу підтримку матиме влада, або, навпаки, така молодь буде виступати як опозиція. Так чи інакше, це породжуватиме певну діяльність, що не може не бути позитивним актом під кутом зору управління державою.

Результати, отримані завдяки застосуванню методу семантичного диференціала, показують, що існуюча влада знову виступає в негативному світлі, а ідеальна – у позитивному. Важливо також відмітити, що значення оцінки, сили та активності при цьому помітно відрізняються. Так, оцінка має найвищі показники, а сила – найнижчі. Причому це стосується як чинної, так і ідеальної влади. Простежується обернено пропорційна залежність: чим вищий показник оцінки ідеальної влади, тим він нижчий щодо реальної влади. Таким чином, розбіжності в уявленнях респондентів досить значні і за параметром оцінки. На їхню думку, чинна влада “дуже погана”, хоча мала б бути “дуже хорошою”. Уявлення про активність влади мають дещо менші розбіжності, але все одно вони досить значні. Студенти вважають, що сьогоднішня влада “пасивна”, але ця пасивність на низькому рівні. Тим часом ідеальна влада повинна наближатися до високого рівня активності. Що ж до сили, то теперішня влада видається студентам “слабкою”, хоча, знову ж таки, на низькому рівні. Ідеальна влада в їхніх уявленнях не виглядає максимально сильною, а відповідає середньому рівню. Отже, уявлення студентів про силу влади мають найменші розбіжності.

Виявлено, що між діагностичними коефіцієнтами стереотипу реальної влади і стереотипу ідеальної влади існує середня негативна кореляція (-0,605). Негативні значення кореляції свідчать про обернено пропорційний зв'язок між досліджуваними параметрами. Таким чином, що вищу оцінку респонденти дають ідеальній владі, то нижча оцінка виставляється чинній владі, і навпаки. Кореляція (двостороння) значуща на рівні 0,01.

Порівнюючи значення, отримані методом семантичного диференціала, ми перевірили, як саме корелює (або не корелює) кожний показник методики, а саме оцінка, сила та активність. Коли йдеться про показники чинної влади, то зв'язок виявлено лише між оцінкою і силою. Ці показники корелюють зі значенням 0,626. Кореляція пряма (двостороння): що вища оцінка, то вища сила (середнього рівня, значуща на рівні 0,01). Можливо, у цій ситуації досліджувані не виділяють чітких меж між поняттями оцінки і сили, тому й простежується пряма пропорційність. Активність виступає тут самостійною величиною і не

залежить від жодного іншого показника. Цікаво, що оцінка не корелює більше із жодним з показників. А от сила й активність чинної влади корелюють відповідно із силою та активністю ідеальної влади.

Висновки:

1. Згідно з результатами виконання діагностичного тесту ставлень, чинна влада сприймається студентами негативно, натомість ідеальна представлена в їхній свідомості позитивно. Середнє значення діагностичного коефіцієнта стереотипу реальної влади становить $-0,19$, а ідеальної – $+0,335$. Уявлення студентів про сьогоденню владу мають здебільшого нечіткий характер, на відміну від уявлень про ідеальну владу, які є досить чіткими і виразними.

2. Більшість студентів вважають, що сучасна влада – погана, слабка і пасивна, тоді як ідеальна – хороша, сильна та активна. Найнижчі показники має оцінка чинної влади (середнє значення $-8,37$), а найвищі – сила (відповідно $-3,6$). Тобто влада, на думку респондентів, слабка, але її слабкість на низькому рівні. Далі йде активність влади ($-3,6$). Натомість ідеальна влада порівняно реальною мала б бути набагато кращою ($9,7$), активність також повинна бути на високому рівні ($8,9$), а значенню сили достатньо мати середні значення ($7,0$).

3. Реальний та ідеальний образи влади пов'язані обернено пропорційним зв'язком. Що позитивніший образ ідеальної влади, то негативніший образ нинішньої влади.

4. Студенти сприймають реальну політичну владу в цілому негативно. Уявлення про неї здебільшого розмиті, невизначені, мають амбівалентний характер. Ідеальна влада, навпаки, сприймається студентами позитивно. Крім того, образів ідеальної влади надається низка чітко визначених характеристик.

Перспективним напрямом нашого подальшого дослідження вважаємо вивчення образів реальної та ідеальної влади у сприйнятті студентів після парламентських виборів в Україні.

Література

1. *Васютинський В. О.* Інтеракційна психологія влади / Вадим Васютинский. – К. : Вид-во Київ. славіст. ун-ту, 2005. – 492 с.
2. Психология и психоанализ власти: Хрестоматия по политической психологии : в 2-х т. Т. 2 / под. ред. Д. Я. Райгородского. – Самара : БАХРАХ-М, 1999. – 575 с.
3. *Конфисахор А. Г.* Психология власти / А. Г. Конфисахор. – 2-е изд., перераб. и доп. – СПб. : Питер, 2004. – 235 с.
4. *Шестопап Е. Б.* Политическая психология / Е. Б. Шестопап. – М. : Инфра-М, 2002. – 448 с.
5. *Тимченко А. О.* Влада і соціально-психологічна напруженість / А. О. Тимченко // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина

- Української держави : матеріали Другої всеукр. наук. конф., м. Київ, 13-14 листоп. 1997 р. – К., 1997. – С. 295–298.
6. *Зорин В. А.* Проблема восприятия образа политика в контексте изучения его личности / В. А. Зорин // Политическая психология: Хрестоматия / сост. Е. Б. Шестопап. – М. : Аспект Пресс, 2007. – С. 394–405.
 7. *Хазратова Н. В.* Сприймання влади і закону як складові аналізу ставлення особистості до держави / Н. В. Хазратова // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави : матеріали Другої всеукр. наук. конф., м. Київ, 13-14 листоп. 1997 р. – К., 1997. – С. 302–305.
 8. *Васютинський В. О.* Соціально-психологічний зміст ставлення громадян до влади / В. О. Васютинський // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави : матеріали Другої всеукр. наук. конф., м. Київ, 13-14 листоп. 1997 р. – К., 1997. – С. 226–228.
 9. *Лактионов А. Н.* Координати індивідуального опыта / А. Н. Лактионов. – Х. : Бизнес Информ, 1998. – 492 с.
 10. *Дроздова М. А.* Образи вітчизняних політичних лідерів у свідомості дітей та молоді / М. А. Дроздова // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави : матеріали Другої всеукр. наук. конф., м. Київ, 13-14 листоп. 1997 р. – К., 1997. – С. 274–277.

Москаленко В. В. Образ политической власти в сознании студентов

Освещаются актуальные проблемы психологического аспекта политической власти. Анализируются теоретико-методологические подходы к изучению политической власти. Определяются направленность и количественные характеристики общей эмоциональной ориентации студентов по отношению к реальной и идеальной власти. Изучается образ реальной и идеальной власти в восприятии студентов в аспектах его оценки, активности и силы, проводится корреляционный анализ образов существующей и идеальной власти.

Ключевые слова: образ политической власти, реальная и идеальная власть, студенческая молодежь, восприятие политических лидеров.

Moskalenko V. V. Image of political power in students' consciousness

The article is devoted to the actual problems of the psychological aspects of political power. It's determined the direction and quantitative characteristics of students' general and emotional orientations as to real and ideal power. It's determined the image of real and ideal power in students' perception in aspects of its evaluation, activity and strength. Correlative analysis of images of current and ideal power is presented.

Key words: image of political power, real and ideal power, students, perception of political leaders.